

АДВАРОТНЫ СЛОЎНІК: БЕЛАРУСКІ ВОПЫТ

Бякетава М.А.

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Дадзіра Т.П. – выкладчык

У артыкуле раскрываюцца паняцці слоўніка і яго асноўных груп, а таксама паняцце адваротнага (інверсійнага) слоўніка. Апісваюцца будова традыцыйных слоўнікавых артыкулаў і адрозненне яе ад будовы артыкула адваротнага слоўніка. Вызначаюцца варыянты практычнага выкарыстання інверсійнага слоўніка.

Слоўнік з'яўляецца ўніверсальным спосабам здабывання ведаў. На сённяшні дзень разнастайнасць слоўнікаў неверагодна шырокая. Увогуле, слоўнік – гэта кніга, даведачна-інфармацыйнае выданне, якое змяшчае словы (або марфемы, словазлучэнні, ідыёмы і пад.), размешчаныя ў пэўным парадку, тлумачыць значэнні ўключаных адзінак, дае розную інфармацыю пра іх ці іх пераклад на іншую мову або паведамляе звесткі аб прадметах, абазначаемых словамі [1, с.762].

Лексікаграфія (ад грэч. lexikos — слоўнікавы. graphō — пішу) – раздзел мовазнаўства, у якім вывучаецца тэорыя і практыка складання слоўнікаў.

Слоўнік з'яўляецца найважнейшым спосабам сістэмнага апісання моўных рэсурсаў.

Вылучаюць дзве асноўныя групы слоўнікаў: энцыклапедычныя і лінгвістычныя. У энцыклапедычных (ад грэч. *enkukliospraideia* – кола ведаў) слоўніках даюцца навуковыя звесткі пра гісторыю, прыроду, насельніцтва, выдатных дзеячаў, эканоміку, навуку, асвету, культуру, мастацтва, літаратуру, змяшчаюцца каляровыя і чорна-белыя фотаздымкі, малюнкi, рэпрадукцыі, карты, схемы. Інакш кажучы, гэты навуковыя выданні, якія ў сціслай форме змяшчаюць звесткі па ўсіх (універсальныя слоўнікі) ці асобных галінах навукі (галіновыя слоўнікі) і апісваюць не словы, а менавіта паняцці. Лінгвістычныя (ад лац. *lingua* – мова) слоўнікі апісваюць значэнні слоў, іх ужыванне, напісанне, вымаўленне, утварэнне, паходжанне. Яны бываюць аднамоўныя, дзе словы тлумачацца сродкамі той самай мовы, двухмоўныя і шматмоўныя, дзе словы адной мовы тлумачацца словамі іншай ці іншых моў.

Звычайна пабудова слоўнікавага артыкула адбываецца наступным чынам. Слова, якое тлумачыцца ў слоўніку, называецца рээстравым (загалоўчым) словам. Рээстравае слова падаецца ў пачатковай форме і разам з усімі звесткамі пра яго складае слоўнікавы артыкул. Размяшчэнне слоў у слоўніку найчасцей бывае алфавітным або гнездавым. У залежнасці ад тыпу слоўніка, прызначэння і структуры ў слоўнікавым артыкуле могуць падавацца: сэнсавая, граматычная і стылістычная характарыстыка слова; пераклад слова на іншую мову (мовы); этымалогія (паходжанне) слова; ілюстрацыйны матэрыял; тэрміналагічныя і фразеалагічныя словазлучэнні. Сэнсавую характарыстыку слова складае яго тлумачэнне, якое можа праводзіцца апісальна, падборам сінонімаў, устанаўленнем словаўтваральных адносін. У граматычную характарыстыку ўваходзяць назвы часцін мовы і паметы роду, ліку, трывання, асобы. У стылістычную – паметы, якія паказваюць абмежаванае ўжыванне слоў, сферу іх выкарыстання [2].

Вылучаюць тры ўзроўні структуры слоўніка (С.): мега-, макра-, мікраструктуру. Мегаструктура С. – парадак арганізацыі асноўных структурных элементаў у С. (напрыклад: прадмова, правілы карыстання, спіс умоўных скарачэнняў, корпус, індэкс і інш.). Макраструктура С. – спосаб размеркавання рээстравых адзінак у корпусе С. Мікраструктура С. – парадак арганізацыі асноўных зон інфармацыі ў тыповым слоўнікавым артыкуле.

Адваротны (інверсійны) слоўнік – гэты выданне рээстравага тыпу (у макраструктуры С.), словы ў якім размяшчаюцца ў алфавітным парадку не пачатковых, а канцавых літар (справа налева). Напрыклад:

Звычайны слоўнік

багатыр
галава
лётчык
меланхолія
сядзіба
тыраж
фетыш

Адваротны слоўнік

сядзіба
галава
тыраж
лётчык
багатыр
фетыш
меланхолія

Такім чынам, у адваротным слоўніку групуюцца словы з аднолькавымі канцавымі граматычнымі і фанетычнымі элементамі, чаго няма ў слоўніках традыцыйнай будовы. Асобныя кампактныя групы ўтвараюць тут словы з аднолькавымі канчаткамі, суфіксамі, аднатыпнымі гукамі і спалучэннямі гукаў. Побач аказваюцца граматычна аднолькава аформленыя разрады слоў: назоўнікі мужчынскага роду з нулявым канчаткам, жаночага роду на –а альбо –я, прыметнікі з цвёрдай і мяккай асновамі, дзеяслоўныя формы на –ці, –ць, –чы і інш. Гэтага нельга знайсці ў слоўніках традыцыйнай будовы [3].

Магчымасці выкарыстання адваротных слоўнікаў на практыцы вельмі шырокія. З іх дапамогай можна хутка падабраць дастатковую колькасць прыкладаў на любую тэму для ілюстрацыі многіх фанетычных, граматычных і словаўтваральных асаблівасцей беларускай мовы. Інверсійны слоўнік дапаможа скласці крыжаванку, падабраць рыфму і ўбачыць распаўсюджанасць ўтваральнай мадэлі, а таксама ў пошуку запазычанняў з іншых моў і каб прыдумаць, напрыклад, запамінальны дамен, які рыфмуецца з даменнай зонай. Таму ён можа стаць карысным дапаможнікам як для лінгвістаў, настаўнікаў і вучняў, так і для ўсіх, хто цікавіцца беларускай мовай.

Непасрэдна для мяне такога тыпу слоўнік можа стаць незаменным дапаможнікам у працэсе напісання вершаў.

На сённяшні дзень самымі лепшымі з’яўляюцца менавіта друкаваныя слоўнікі, таму што “ўнутранаму сэнсу” мовы – ідыяматычнасці – нельга навучыць электронныя слоўнікі – штучны інтэлект. Сярод друкаваных выданняў прысутнічаюць і некалькі адваротных слоўнікаў беларускай мовы. Напрыклад, першы і на сёння

самы вялікі адваротны слоўнік беларускай мовы «Адваротны слоўнік сучаснай беларускай мовы» А.Барташэвіча і І.Камендацкай (1988-1989), у чатырох тамах якога падаюцца каля 100 тысяч слоў з акадэмічнага пяцітомнага «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» (1977-1984). Таксама лексіку роднай мовы фіксуе «Адваротны слоўнік беларускай мовы» Л.М.Вардамацкага і В.І.Несцяровіча (1994), які змяшчае каля 14 тысяч слоў. Існуюць і такія выданні, як «Слоўнік рыфмаў беларускай мовы» С.А.Сокалава-Воюша і «Слоўнік рыфмаў беларускай мовы» А.Г.Мінкіна [4], разлічаныя перадусім на паэтаў і перакладчыкаў.

У выпадку, калі магчымасцей вышэйназваных слоўнікаў недастаткова, можна звярнуцца да электроннага рэсурсу starnik.by [5], дзе, ужываючы фільтр «У канцы», патрэбна ў адпаведным полі набраць літары, на якія павінны заканчвацца словы. Машына зробіць усю працу за вас і прапануе патрэбны спіс слоў.

Такім чынам, адваротныя (інверсійныя) слоўнікі беларускай мовы – спроба арыгінальнага тыпу дапаможніка ў беларускім мовазнаўстве.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : больш за 65 000 слоў / уклад.: І.Л. Капылоў [і інш.]; пад рэд. І.Л.Капылова – Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 2016. – 968 с.
2. Будова слоўнікавага артыкула, сістэма стылістычных і граматычных памет [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://ebooks.grsu.by/lapkovskaya_bel/2-budova-slo-nikavaga-artykula-sistema-stylistychnykh-i-gramatychnykh-pamet.htm . – Дата доступу: 22.03.2023.
3. Вардамацкі, Л.М. Адваротны слоўнік беларускай мовы / Л.М. Вардамацкі, В.І. Несцяровіч. – Мн.: Нар. асвета, 1994. – 144 с.
4. Слоўнік рыфмаў беларускай мовы [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://kamunikat.org/usie_knihi.html?pubid=13419 . – Дата доступу: 22.03.2023.
5. starnik [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://starnik.by/> . – Дата доступу: 22.03.2023.